

Kahden vuosisadan pituinen tarina

Edward Shorter (suom. Eila Salomaa): *Psykiatrian historia*. Into Kustannus 2019.

Toronton yliopiston historian professori Edward Shorter on julkaissut useita teoksia psykiatrian historiasta. Into Kustannuksen uutuuksien toinen painos Shorterilta jo vuonna 2005 suomeksi julkaisusta *Psykiatrian historia* -teoksesta (*A History of Psychiatry*). Julkaisusta vastasivat tuolloin Psykiatrian yhteistyö ry ja Mielenterveyden keskusliitto.

Toinen painos kyseisestä yleisesityksestä on paikallaan, sillä esipuheen laatinutta Ilkka Taipaleita siteeraamalla ”kiinnostus psykiatrian historiaan on kasvanut Suomesakin”. Sen huomaa sairaalahistoriikkeina ja muina teoksina, joissa tarkastellaan suomalaisen mielen terveyden historiaa. Suomenkielisiä yleisesityksiä psykiatrian laajemmasta historiasta on ollut tarjolla kuitenkin erittäin niukasti.

Länsimainen painotus

Kun teokselle on asetettu näinkin laaja otsikko, se asettaa samalla melkoisia odotuksia kirjalle ja sen sisällölle. On kysyttävä, miten psykiatrian historia on ymmärrettävissä ja mistä ajankohdasta sen voi katsoa alkaneen. Shorter on päätenyt tarkastelemaan 1700-luvun lopulta lähtien länsimaisen psykiatrian historiaa, missä kehi-

tysmaiden ja itäiseen kulttuuriin kuuluvien maiden psykiatrian historia on rajattu pois. Lisäksi Shorterin tarkastelema psykiatrian historia on pääasiassa johtavissa eurooppalaisissa valtioissa harjoitetun psykiatrian historiaa, mukaan luettuna Yhdysvallat. Venäjä ja muut, kulttuuripanokseltaan ”pienemmät” Euroopan valtiot loistavat käytännössä poissaolollaan.

Tämä ratkaisu on järjeenkäypä, joskin kovin odotettavissa oleva ja hiukan yksiulotteinen. Yhden miehen tehtävänä laajempia maantieteellisiä alueita koskeva psykiatrian historia olisikin tietysti haasteellista. Lisäksi vastaan ovat tulleet todennäköisesti kielitaidon rajoitukset. Shorterin käyttämästä laajasta lähteistöstä ei löydy muilla kuin eurooppalaisilla valtakielillä kirjoitettua tutkimuskirjallisuutta. Tämä lienee osaltaan rajannut aihealueita, joista tutkimuskirjallisuudessa on annettu tietoa.

Kirjassa käydään jokseenkin kronologisesti läpi länsimaisen psykiatrian ja siihen liittyneiden tutkimus- ja hoitoperinteiden päävaiheet 1700-luvun lopulta meidän päiviimme asti. Kuvatuksi tulevat sairaalainstituution kehitys ja sen eroavaisuudet johtavissa eurooppalaisissa valtioissa, ensimmäisten psykenlääkkeiden ilmaantuminen, psykoanalyysin tulo ja vaikutus, muut vaihtoehtoiset hoitotavat sekä entistä kehittyneempi lääkehoito. Erilaiset käytännön hoitotavat, kuten malarian istutus tai sähköshokkihoito, saavat enemmän huomiota kerronnassa kuin erilaiset teoriat ja filosofiat niiden taustalla. Kirjoittaja on otteeltaan siis varsin maanläheinen.

Shorter perustelee 1700-luvun lopulle sijoittamaansa modernin psykiatrian lähtöpistettä sillä, että tuohon aikaan mielisairaaloihin suhtautumisessa tapahtui uudistava ajatuksellinen käänne. Niitä ei nähty enää mielisairaiden säilytyspaikkoina, vaan terapeuttisina laitoksina, jotka voisivat myös parantaa potilaan omaa vointia. Täs-

sä katsannossa moderni psykiatria olisi syntynyt siis sillä hetkellä, kun olisi oivallettu, että henkisesti sairain ihmisen mielentilaa on mahdollista korjata. Omassa ajassaan tämä oli erittäin mullistava käänne, jonka vaikutukset eivät näkyneet suinkaan välittömästi. Sen hengessä ryhdyttiin joka tapauksessa toimimaan.

Vääriä polkuja ja riitasointuja

Modernin psykiatrian runsas parisataavuotinen historia ei näyttäyty kirjassa tarinana, jossa olisi koko ajan menty vain lineaarisesti eteenpäin ja löydetty entistä parempia ja vaikuttavampia hoitotapoja johdonmukaisen kehityskulun seurauksena. Kyseisessä tarinassa esiintyy taantumisia ja paikalleen pysähtymisiä. Jälkiviisaasta näkökulmasta tarkasteltuna on menty myös väärielle poluille.

Riitasoinnuilla on koetettu kyseenalaistaa hyviltä tai vähintään tarkoitusmukaisilta vaikuttaneita hoitoperinteitä. Esimerkkinä tällaisesta voidaan mainita muutama vuosikymmen sitten Yhdysvalloissa vaikuttanut psykiatrian vastainen liike, joka vihamielisesti asenteita muun muassa sähköshokkihoitoa kohtaan. Kuitenkin nämä tukokset, poikkeamat ja repivyydet ovat olleet viime kädessä paikallaan psykiatrian edistymisen ja kehittymisen kannalta. Niistä on syntynyt silmuja, jotka ovat vaikuttaneet edistävästi asioihin.

Yhtä lailla tarinassa tulee selväksi, että psykiatria ei ole ollut harjoittajiensa sosiaaliryhmästä, ajasta ja kulttuurista riippumatonta toimintaa, joka olisi ollut ”lahjomatonta” ja esimerkiksi taloudellisten intressien yläpuolelle kohonnutta. Modernin psykiatrian alkuajoina niin sanontut seurapiirilääkärit, joista annetaan ironisesti hiukan pyrkyrimäinen vaikutelma, olivat ymmärrettävän kiinnostuneita varakkaiden potilaiden hoitamisesta. Koska tavalliset ihmiset kammoksuivat 1800-luvulla mielisairaaloihin eivätkä halunneet diagnoosia hullaudesta pelätessään sairaalaan

joutumista, psykiatrit kokivat olevansa pakotettuja määrittelemään vaivat hermostollisiksi sairauksiksi. Tämä oli asiakkaille mieluisempi ”totuus.”

Tältä pohjalta tarkastellaan myös Sigmund Freudin psykoanalyysejä sen ajallisia kytköksiä ja juutalaista taustaansa vasten. Kuten jo aiemminkin on huomattu, Freudin teorioissa seksuaalisuus korostui, koska valtaosa hänen potilaistaan oli hysteerisiä keskiluokkaisia naisia, jotka elivät 1800-luvun aikuisessa porvariskulttuurissa eräänlaisen tukahdutetun seksuaalisuuden piirissä. Shorterin mukaan psykoanalyyssi olisi toiminut myöhemmin hyvänä itsearvostuksen ja keskinäisen yhteyden symbolina juutalaisille, kun he joutuivat kärsimään hajaannuksen ja sittemmin antisemitismin kurimuksessa. Kun juutalaiset sulautuivat aikaa myöten valtaväestöön Yhdysvalloissa, voittokulkua saavuttanut psykoanalyyssi menetti samalla merkitystään. Sitä ei tarvittu enää kollektiivisen identiteetin vahvistamiseksi. Aiheellista on toki muistaa, että kulttuurin ja yhteiskunnan muutkin muutokset tekivät psykoanalyysin vanhanaikaiseksi.

Shorter ei peittele kriittisyytään 1960-luvulle asti vaikutustaan ulottanutta psykoanalyysejä kohtaan. Hänen mielestään se merkitsi pysähdystä ja keskeytystä psykiatrian historiassa. Analyytikot halusivat ulottaa teorian psykoottisten sairauksien diagnosoimiseen ja hoitoon asti, mikä sai aikaan sen, että itse ”sairaudesta” määrittämiseen suhtauduttiin välinpitämättömästi. Vaikka potilaan tilan vakavuus olisi saatettu ymmärtää, ei kuitenkaan hahmotettu sitä, mistä oli kysymys. Potilaan oli sovitettava hoitoon sen sijaan, että hoito olisi sopinut potilaaseen. Myönteistä Shorterin mielestä on joka tapauksessa se, että Freudin ansiosta psykiatrit pääsivät ulos mielisairaaloista ja saattoivat ottaa psyko-terapian haltuunsa neurologeilta. Yksitysvastaanottojen pitäjiksi

siirtyneet psykiatrit tulivat samalla helpommin tavoitettaviksi.

Miehet toimivat

Sen lisäksi, että Shorter on keskittynyt historiallisessa kerronnassaan johtaviin eurooppalaisiin valtioihin ja niiden psykiatrisen hoitokulttuurin vertailuun, hän on rajannut naissukupuolen pitkälti pois esityksestään. Hänen kirjoittamassaan psykiatrian historiassa miehet ovat niitä, jotka toimivat, kokeilevat ja yrittävät löytää ratkaisuja. Lopulta he voivat saada aikaan jotain, joka tuo ainakin jonkinlaista parannusta tilanteeseen.

Shorterin kunniaksi on silti sanottava, että hän on pyrkinyt kavaamaan laajasti ja seikkaperäisesti esiin eri paikoissa toimineita miehiä, jotka ovat vaikuttaneet ratkaisevasti asioihin, mutta joutuneet usein myöhemmän maailman unohtamiksi. Tässä mielessä kirja avaa jopa hieman uusia näkökulmia aiheeseen. Merkittävät edistysaskeleet ovat syntyneet usein monella taholla harjoitetulla yhtäaikaishalla toiminnalla ja kokeilulla, josta on lopulta päädytty toimivia tuloksia tuottaneeseen ratkaisuun. Kaikki ovat tarvinneet tässä prosessissa toisiaan, mutta useimmiten vain jonkun on onnistunut päästä valokeilaan ”uuden asian lanseeraajana”, vaikka hän olisi lopulta tehnyt jotain, jota toiset ovat harjoittaneet jo häntä ennen.

Ammattitaitoisena historioitsijana Shorter ei juurikaan ”nostalgisoi” tarkastelemaan ajanjaksoja. Silti hänen esityksessään ainakin 1800-luvun alusta välittyy kuva lupaavana ja uudistuksellisena aikana, jossa toimi useita hoidon parantamiseen tähdänneitä vaikuttajia. Samalla tulee huomanneeksi senkin, että modernin psykiatrian historiassa on myös asioita ja trendejä, jotka ovat vaikuttaneet aikanaan ja löydetty myöhemmin uudestaan. Jo 1800-luvun alussa puhuttiin luottamuksellisesta, keskustelun varaan rakentuvasta lääkäri–potilas-suhteesta, jolle annetaan nykyään

paljon arvoa psyyken vaivojen hoitamisessa.

Shorterin mukaan myös biologinen psykiatria on vaikuttanut psykiatrian historiassa kahtena aaltona. Ensimmäisen aallon aikaan 1800-luvulla kiinnostuttiin aivoista, koska mielisairauksien katsottiin aiheutuvan niissä ilmenevistä häiriötiloista. Tähän liittyi pyrkimys löytää myös anatomisia syitä sairaan psyyken taustalta. Toinen aalto muotoutui 1970-luvulla, kun vakavia psykiatrisia sairauksia alettiin tarkastella aivojen kemian ja kehityksen häiriöiden tuotoksina. Tähän aaltoon liittyivät myös aivokemiallisten tutkimustulosten pohjalta kehitetty parempi lääkitys ja neurotiede, joka toi esiin uutta tietoa aivojen toiminnasta sekä eri vaurioiden ja lääkeaineiden vaikutuksesta aivoihin.

Joillakin voisi olla kiusaus todeta, että elämme psykiatrian historian kokonaisajanjaksossa nyt sen parasta aikaa. Mielisairauksia ei pidetä enää samassa määrin parantumattomia ja häpeällisinä kuin ennen. Niitä pystytään hallitsemaan tarkoituksenmukaisilla lääkkeillä ja kehittyneet kuvantamismenetelmät tuottavat entistä parempaa tietoa aivojen anatomista. Lisäksi terapiavaihtoehdoista on suorastaan varaa valita.

Shorter heittää kuitenkin aiheellisesti kriittisen katseen aikamme ylle. Tuon kriittisen katseen ydinajatuksena on näkemys psykiatrian ilmeisestä kaupallistumisesta. Se ilmenee siten, että psykologit ja psykiatrit kilpailevat asiakkaista muotivirtausten ohjaillemilla psykoterapian markkinoilla, ja terapiaan hakeutuvat sellaisetkin ihmiset, joilla ei ole oikeastaan mitään sairautta. Sairaudesta ja vaivojen tuntemukset on ollut helppo synnyttää, kun masennuksen rajoja on laajennettu ja uusia persoonallisuushäiriöitä luotu. Shorterin mielestä kaupallistuminen paistaa läpi lääkähoidonkin takaa. Lääketehtaat kilpailevat markkinoista pyrkimällä kehittämään entistä ”mahtavampia” lääkkeitä, jot-

ka poistavat päivittäistä ahdistusta ja masennusta mahdollisimman vähäisin sivuvaikutuksin. Shorter kutsuu tätä ilmiötä ”kosmeettiseksi psykofarmakologiaksi.”

Nykymenossa ilmenevien pöhtötyneiden rakenteiden kritiikistään huolimatta Shorter ei halua silti heittää psykiatria romukoppaan. Teoksen lopussa hän päätyy siihen, että psykoterapian ja lääkehoidon yhdistelmä on tehokain tapa hoitaa mielen ja aivojen häiriöitä.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja historiaan erikoistunut vapaa kriitikko ja toimittaja.